

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

- Ραφαήλ Δήμου.— Περί τοῦ ὄντος κατὰ Πλάτωνα
 Jos. Gottf. Greiner.—Τὰ θεμελιώδη ἠθικοπαιδαγωγικά ζη-
 τήματα τῆς σημερινῆς ἐποχῆς
 Μ. Δ. Στασινοπούλου.— Ἡ περὶ θεσμοῦ θεωρία τοῦ Ηαυριου
 Ι. Θ. Κακριδῆ.— Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία

2) ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

- Εὐχαρη Σαρκοπούλου.— Τὸ ἀγαθὸ στὸ Γοργία
 Βιβλιογραφία

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
 ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
 ΨΑΡΡΩΝ 41
 1936

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΗΘΙΚΟ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Υ Π Ο

JOS. GOTTF. GREINER 1)

«Ὅπως ὁ νόμος τῆς βαρύτητος, τὸν ὁποῖον ἀνακαλύπτομεν ἐπὶ τῆς γῆς, δὲν εἶνε τι πού ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτήν, ὅπως οὗτος μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν θεμελιώδη δύναμιν τῆς ὕλης, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἐπὶ ὅλοκλήρου τοῦ Σύμπαντος καὶ συνδέει ἀναμεταξύ των ὅλα τὰ τμήματα τῆς ὕλης, οὕτω ἐνεργεῖ καὶ ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς ἠθικότητος εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ νόμου τούτου παρουσιάζει, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, χιλίας δύο διαφοράς: ἡ βᾶσις ὅμως παραμένει πάντοτε ἡ αὐτή· ἡ δὲ βᾶσις αὕτη εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ἄδικου». «Εἰς τὴν λύσσαν τῶν παθῶν διαπραττεται κανεὶς σωρεία ἀδικῶν πράξεων ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν μέθην χάνει κανεὶς τὸ λογικόν του· ἅμα ὡς παρέλθῃ ὅμως ἡ μέθη ἐπανέρχεται τὸ λογικόν καὶ κατὰ τὴν πεποίθησίν μου ἀποτελεῖ τοῦτο τὴν μόνην αἰτίαν διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας· αἰτίαν ἡ ὁποία ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀνάγκην πού μᾶς ὠθεῖ πρὸς ἀλλήλους.» (Voltaire, Le philosophe ignorant. κεφ. XXXVI. Ἔπ. XXXI, 130).

Τὰς ἀνωτέρω σκέψεις παρελάβομεν ἀπὸ μίαν φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ· τὰς διετύπωσεν ὁ Βολταῖρος ὁ γάλλος φιλόσοφος· ἔχουν ὅμως αὐταὶ γενικωτέραν ἀνθρωπίνην σπουδαιότητα, ἡ ὁποία φθάνει πολὺ πέραν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ, καθόσον εἰς καμμίαν ἐποχὴν δὲν ἐπιτρέπεται

1) Πρόκειται περὶ σειρᾶς διαλέξεων τοῦ καθηγητοῦ J. G. Greiner τῶν ὁποίων ἡ σήμερον δημοσιευομένη ἀποτελεῖ τὴν πρώτην, οἶονεὶ εἰσαγωγικὴν τοιαύτην.

νὰ παραλείψη νὰ δικαιολογήσῃ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας τῆς, οὔτε καὶ νὰ μὴ συμμετάσχη καὶ αὕτη εἰς τὸ ἀτελεύτητον ἔργον τῆς ἐρμηνείας τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς ἠθικῆς. Δικαίως ὁμιλεῖ ὁ Βολταῖρος περὶ τοῦ «ἠθικοῦ θαύματος» τὸ ὁποῖον μᾶς ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ ὅτι εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων ποὺ εἶνε ἐκτεθειμένος εἰς τὴν ἀβεβαίαν καὶ ἀνυπολόγιστον τύχην, τὸ ὅτι εἰς ἓνα τιοῦτον κόσμον ὅπου διαρκῶς προσπαθοῦν νὰ θριαμβεύσουν ἢ κακία καὶ τὰ πάθη, ἀγωνίζεται πεισματωδῶς νὰ διατηρηθῇ κάτι σὰν ἓνα μέτρον, σὰν μία κατευθυντήριος γραμμὴ, ἓνας γνῶμων δι' ὅλας αὐτὰς τὰς ὑπάρξεις, τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐποχὴ, ὅσον χαώδης καὶ ταραχώδης καὶ ἂν εἶνε, ποὺ νὰ μὴ ἦσθάνθη αὕτη τοῦλάχιστον τὴν ἀνάγκην νὰ ἀντιληφθῇ σαφῶς τὴν κατάστασίν τῆς καὶ νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς διαφυλάξεως τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῆς ἀρχῶν, τὸ γεγονός τοῦτο, λέγομεν, θὰ ἔπρεπε ἀναμφιβόλως νὰ ὤρθη τὸ ἠθικὸν φαινόμενον εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἐν γένει φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης. Μὲ τὸ νὰ ἀναγνωρίσῃ ἐξ ἰδίας ἑαυτοῦ πρωτοβουλίας ὑπεράνω ἑαυτοῦ ἐν ἀνώτατον μέτρον, πρὸς τὸ ὁποῖον πιθανὸν οὐδέποτε θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀνταποκριθῇ, ἐξυψοῦται τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ ἀπείρως ἔλλειπὲς καὶ ἀσθενὲς ἀνθρώπινον ὄν εἰς τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ μεγαλεῖον ὅμοιον πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν ἀνευρίσκομεν πουθενὰ ἄλλοῦ εἰς τὴν φύσιν. Εἰς ἓνα ζῶον δὲν ἀποδίδομεν ἠθικότητα διότι δὲν μᾶς εἶνε δυνατόν νὰ τοῦ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυνατότητα αὐτοκαθορισμοῦ καὶ ἀποφάσεων ἐξ ἰδίας βουλήσεως, διότι εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ θεωροῦμεν ὅτι εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις τῆς ζωῆς του ἐλαύνεται ἀπὸ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ὁρμάς. Ἄλλ' οὔτε καὶ εἰς ἓνα ἄγιον ὄν θὰ μᾶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδώσωμεν κυρίως ἠθικότητα, ἀφοῦ ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητός του τοῦ νὰ εἶνε ἀπολύτως ἀναρμάρτητον καὶ καθαρὸν ὄν καὶ νὰ ὑπάρχη ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς φύσεως, θὰ ἦτο ἀνίκανον νὰ διαπράξῃ κακόν. Οἶονεὶ μεταξὺ ζώου ὅμως καὶ ἀγγέλου ἴσταται ὁ ἀνθρώπος, μὲ τὸ παράδοξον διπλοῦν πρόσωπόν του ποὺ φαίνεται νὰ προδίδῃ τόσον τὴν ζωϊκὴν φύσιν ὅσον καὶ τὴν θεότητα, καὶ μὲ τὴν ἱκανότητα ἐκείνην μὲ τὴν ὁποῖαν εἶνε προικισμένος νὰ διακρίνη, νὰ συγκρίνη, νὰ ἐκλέγῃ, ἱκανότητα ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἠθικοῦ φαινομένου. Μόνον ἐκεῖ ὅπου ἓνα ὄν τῆς φύσεως, ὅπως εἶνε ὁ

ἄνθρωπος, κατορθώνει νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ἀφυπνίσεως ἢ ὁποία τοῦ ἀποκαλύπτει καὶ τὰ δύο: τὸν δεσμὸν πρὸς τὰς φυσικὰς ὁρμὰς καὶ τὴν θεϊαν ἐλευθερίαν, μόνον ἐκεῖ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ τοῦ συνειδότος. Διότι διὰ τοῦ συνειδότος περιέρχεται τὸ ὄν τοῦτο εἰς μίαν κατάστασιν ἀνησυχίας ποὺ δὲν παρατηρεῖται πουθενὰ ἄλλοῦ, κατάστασιν ἢ ὁποία τὸ ὄν θεί νὰ ἐπιδιώξῃ ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ του συμβιβασμὸν καὶ συμφωνίαν μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶνε οἶονεὶ ἠναγκασμένον νὰ ἀναζητῇ τὴν ὑπαρξίν του, καίτοι δὲν ἀνήκει πλήρως εἰς καμμίαν ἐκ τῶν δύο—οὔτε εἰς τὴν φύσιν οὔτε εἰς τὸν Λόγον. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ κυρίως ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ἔργον τὸ ὁποῖον ὅμως ποτὲ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐκπληρωθῇ, καθόσον ὁ δυαδισμὸς ποὺ παρουσιάζεται ἐδῶ εἶνε δι' ἡμᾶς κατ' ἀρχὴν ἀνυπέρβλητος—ἐκτὸς ἐὰν περιεπίπτομεν πάλιν τελείως ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μίας ἐκ τῶν δύο δυνάμεων αἱ ὁποῖαι φαίνονται ὅτι μάχονται διὰ νὰ λάβουν κατοχὴν τοῦ ἀνθρώπου· τὸ τοιοῦτον ὅμως πάλιν δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς νὰ ἀπολεσθῇ αὐτὴ αὕτη ἡ σύστασις τῆς ὑπάρξεως μας ἀκριβῶς ὡς ἀνθρώπων. Βεβαίως εἶνε δυνατὸν νὰ αἰσθανώμεθα ὡς κᾶτι τραγικὸν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην κατάστασιν τὸ γεγονὸς ὅτι εὕρισκόμεθα κλεισμένοι μέσα εἰς εἷα τοιοῦτον δυαδισμὸν φύσεως καὶ πνεύματος, ζωῆς καὶ Λόγου. Δὲν πρέπει ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ λησμονῶμεν ὅτι εἰς τὸν δυαδισμὸν τοῦτον χρεωστοῖμεν πᾶν ὅ,τι εἴμεθα: καθόσον αὐτὸς εἶνε ποὺ προκαλεῖ ἐντὸς μας ἐκείνην τὴν δραστηριότητα ποὺ διαρκῶς ἐπιζητεῖ νὰ ὤρθῃ πρὸς τὰ ἔμπροσς τὴν μορφὴν τῆς ὑπάρξεώς μας διὰ μέσου ὄλονέν νέων αὐτο-υπερνικήσεων καὶ νὰ προμηθεύσῃ εἰς αὐτὴν ἐκείνας τὰς δυνατότητας τῆς ἐκδηλώσεως ποὺ εἶνε κατάλληλοι καὶ ἀρμόζουσι εἰς αὐτὴν ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε θέσεως καὶ καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν εὕρσκεται αὕτη. Εἶνε κᾶτι βαθειὰ συγκινητικὸν τὸ νὰ βλέπωμεν πῶς ὁ κόσμος τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων δὲν εἶνε ποτὲ εὐχαριστημένος μὲ ὅ,τι ἐπιτυγχάνει, πῶς τὴν μίαν κατάστασιν διαδέχεται ἡ ἄλλη πάντοτε μὲ τὴν ἄσβεστον ἐλπίδα ὅτι μᾶς ἐπιτρέπεται τὴν μεταβολὴν αὐτὴν νὰ θεωρήσωμεν ὡς πρᾶξιν ἀπελευθερώσεως ἀπὸ ὅ,τι μᾶς ἐφαίνετο ἀστήρικτον καὶ ἀκαρπὸν, καὶ ὅτι διαρκῶς διδασκόμεθα νὰ γίνωμεν ἱκανότεροι εἰς τὸ εἰς ἀπροαγάγωμεν τὸ διὰ τὸν κόσμον καλλίτερον ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ

τῶν ἄλλων» ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Kant. Τὸ βίος τῆς φροντίδος διὰ τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων μᾶς βαρύνει διαρκῶς καὶ διατηρεῖ ἄγρυπνον τὸ συνειδός μας. Ἡ φροντίς εἶνε ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἀναγκάζει νὰ γίνωμεν δημιουργικοὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, καὶ ποῦ εἶνε ἐπίσης εἰς θέσιν νὰ προκαλέσῃ ἠθικὰς ἐπαναστάσεις εἰς τὴν ζωὴν τῶν λαῶν. Ἡ περίφημος «Ἐλευθερία τῆς βουλήσεως» δὲν ἠμπορεῖ νὰ εὔρη περισσύτερον ἐντυπωσιακὰς δι' ἡμᾶς ἀπεδείξεις ἀπὸ τὰς πράξεις ἠθικῆς αὐτο-ἀπελευθερώσεως μὲ τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦμεν τὴν μετάβασιν ἀπὸ μίαν κατάστασιν μικροτέρας ἀξίας πρὸς μίαν πλέον πολύτιμον τοιαύτην. Βιβραίως ἐξακολουθοῦμεν πάντοτε νὰ μένωμεν δεσμευμένοι πρὸς ἀτελεστεράς συνθήκας καὶ καταστάσεις καὶ ποτὲ δὲν γινόμεθα «ἐλεύθεροι» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι θὰ μᾶς ἦτο ποτὲ δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν νὰ εἰσχωρήσωμεν εἰς τὴν τελειότητα. Ἐἶν ἡ λέξις περὶ ἐλευθέρου αὐτοπροσδιορισμοῦ πρόκειται νὰ ἀποκτήσῃ ἠθικὴν καὶ συγχρόνως καὶ συγκεκριμένην σημασίαν αὕτη εἶνε δυνατόν νὰ εὑρίσκεται μόνον εἰς τὰς πράξεις τῆς ἀπ-ελευθερώσεως κατὰ τὰς ὁποίας ἀποσπῶμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀπὸ κἄτι τι ἠθικῶς μειονεκτικὸν καὶ ἀνεπαρκὲς διὰ νὰ προχωρήσωμεν πρὸς ἓνα περιεχόμενον ποῦ μᾶς φαίνεται ἠθικῶς τελειότερον. Χωρὶς ποτὲ νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἱκανοποιήσωμεν τὴν ἀπαίτησιν ποῦ μᾶς ἀναγκάζει νὰ ζητῶμεν τὸ τέλειον, βλέπομεν μᾶλλον ὅτι ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀναλύεται δι' ἡμᾶς εἰς μίαν ἀτελείωτον σειρὰν καταστάσεων καὶ σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας μᾶς εἶνε δυνατόν νὰ διαπιστώσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς προσπαθείας μας: ὅποτε θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ μας ἰσχύς, ἡ ἠθικὴ μας δύναμις θὰ εὑρίσκεται πάντοτε ἐν ὠρισμένῃ ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ἀικανότητα καὶ τὴν ἀδυναμίαν μας. Ὁ λεγόμενος αὐτόνομος ἄνθρωπος θὰ εἶνε κατὰ τὴν εἰς τὴν πείραν παρουσιαζομένην πραγματικότητά του ἀκριβῶς τὸ ἐξῆς: ἡ συνισταμένη, τὸ προῖόν τῆς ἠθικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀνιστάσεως πρὸς τὴν ὁποίαν προσκρούει τόσον ἐσωτερικῶς ὅσον καὶ ἐξωτερικῶς. Ὅσον πληρέστερον εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὑπερνικήσῃ ταύτην, τόσον ὑψηλοτέραν θέσιν θὰ καταλάβει εἰς τὴν κλίμακα τῶν ἀξιῶν. Ἡ ζωὴ φροντίζει μόνη της νὰ μὴ παύσῃ ποτὲ ἡ ἀντίστασις καὶ νὰ παραμείνωμεν διαρκῶς εἰς κατάστασιν ἀγῶνος, κατάστασιν ἢ ὁποία διατηρεῖ τὴν «μαχητικὴν μας ἰκανότητα». Ὡς ἐκ τούτου, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον

πολλάκις ἐλαμβάνομεν ὡς βάσανα καὶ ἀτελεύτητες φροντίδες εἶνε συγχρόνως πάντοτε καὶ τὸ μέσον τῆς αὐτο-βεβαιώσεως καὶ αὐτο-ἀνανεώσεώς μας χωρὶς τὰς ὁποίας θὰ ἀπέθνησκεν ὁλόκληρος ἡ ἀνωτέρα μας ζωὴ καὶ ἀναγκαίως θὰ κατεστρέφετο τὸ ἑσωτερικώτερον καὶ εὐγενέστερον ἐλατήριόν μας. Ἡ σοφία τοῦ Πλάστου εἶνε βεβαίως ἀνωτέρα τῶν ἀνθρωπίνων μας σκέψεων: δι' αὐτὸ ὅμως ἀκριβῶς εἶνε ἀτελεύτητος καὶ ἡ ἐρμηνεία μας περὶ τοῦ τί εἴμεθα, τί δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, τί πρέπει νὰ πράξωμεν καὶ τί «εὐρίσκομεν ἤδη ὡς δεδομένον», καὶ ἐμφανίζεται αὕτη εἰς τὴν ἱστορίαν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ νὰ «ἔρωτᾷ» τὸ πλάσμα, διαρκῶς καὶ κατ' ἐπαιάληψιν, περὶ αὐτοῦ τὸν δημιουργόν του· τὸ πλάσμα τοῦτο χωρισμένον ἀπὸ τὸν πλάστην του καὶ συγχρόνως συνδεδεμένον πρὸς αὐτόν, πλανᾶται ἀνήσυχον διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν κατάλληλον εἰς αὐτὸ θέσιν πού θὰ ἠμπορέσει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀναζητήσιν του καὶ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ ἐρωτήματά του.

Τὸ μέγα ἐρώτημα τὸ ὁποῖον ὁ Kant διετύπωσε διὰ τῶν λέξεων «τί πρέπει νὰ πράξωμεν;» εἶνε ἴσως τὸ αἰνιγματώδεςτερον ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ πλουσιώτερον ὄλων εἰς πληροφορίας. Πρωτίστως φαίνεται ἐκτάκτως παράδοξον τὸ ὅτι ἓνα ὄν πού, δι' ὅλας του τὰς πρωταρχικὰς ἀνάγκας καὶ τὰ πρὸς τὴν ὑπαρξίν του σχετιζόμενα, ἐπρὸς κίσθη ἤδη ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως μὲ θαυμαστὸν ἐξοπλισμόν, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πραγματοποιῇ ἀπολύτως τὴν διατήρησιν καὶ τὴν διαιώνισιν τοῦ γένους του ἰδίᾳ χωρὶς καμμίαν ἐπίδρασιν ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας τῆς βουλήσεως, εἶνε λέγομεν παράδοξον ἓνα τοιοῦτον ὄν νὰ εἶνε παρ' ὅλα ταῦτα ἠναγκασμένον, ὑπερακοντίζον κατὰ πολὺ τὴς λειτουργίας αὐτὰς πού ἀνήκουν εἰς ὅλα τὰ ζῶα, νὰ μεταρρυθμίξῃ ἐπαναστατικῶς τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ ζωτικὸν κύκλον διὰ τῆς παρεμβολῆς ἐνσυνειδήτων συλλογισμῶν καὶ σκοπίμων πράξεων εἰς τρόπον ὥστε, εἰς τὴν φυσικὴν ῥοὴν τῆς ζωῆς του, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀνάγκην τῆς βουλευτικῆς ἐνεργείας καὶ συμπράξεώς του, νὰ εὐρίσκειται περικεκλεισμένη οἶονεὶ μία δευτέρα ζωὴ πού αὐτὸς θὰ δημιουργήσῃ καὶ θὰ ἀναπτύξῃ, ζωὴ διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος διακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοπροσώπως ἀρμόδιον καὶ ὑπεύθυνον. Ὅπως εἶπε κάποτε ὁ Rilke, ἡ ζωὴ τοῦ ζῴου εἶνε ἀπὸ παντοῦ «ἀνοικτὴ» καὶ ἀπεριόριστος, ὁ ῥοῦς τῆς ὑπάρ-

ξεώς του πουθενά δὲν διακόπτεται οὔτε ἀνακόπτεται, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας, ὁ ἄνθρωπος θέτει μόνος του εἰς ἑαυτὸν περιορισμούς καί, ὑπερβαίνων τὴν ὑπαρξίν του ὡς ὄντος τῆς φύσεως, δημιουργεῖ ἕνα εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα κόσμον, γεμᾶτον ἀπὸ νοητοῦς καθορισμούς, κόσμον ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνάγκη, διὰ τὴν διατήρησίν του, ἐνὸς ἀκαταπαύστου διακανονισμοῦ καὶ μίας ἐνσυνειδήτου ἐπιδράσεως. Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ μόνης δημιουργοῦνται δι' αὐτὸν «ὑποχρεώσεις» καὶ ἐξ αὐτῶν πηγάζει ὁ ἠθικὸς αὐτοῦ προορισμός. Εἰς ὁλόκληρον τὸν κύκλον τῶν βιώσεων πού ἀνήκουν καθαρῶς εἰς τὰ ζῶα δὲν ὑπάρχουν «καθήκοντα» καὶ θὰ ἦτο ἐντελῶς παράλογον νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ ἕνα ζῶον νὰ πράξῃ κατὰ ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο πού «αὐτομάτως» προκύπτει ἀπὸ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ὁρμὰς καὶ τὰς παρούσας καταστάσεις τῆς ζωῆς του. Διότι καὶ αὕτη ἀκόμη ἢ λεγομένη ἐκγύμνασις τοῦ ζώου στηρίζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς ἐνσυνειδήτου καὶ ἠθελημένης ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν ὁρμῶν του ἢ ὁποῖα πραγματοποιεῖται αὐτομάτως καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν ποτε νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐσκεμμένας καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον εἰς ὑπευθύνους πράξεις. Ὅταν ὅμως ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὄν τῆς φύσεως, ἐξ ἰδίας θελήσεως περιορίζει ἑαυτὸν διὰ νὰ ὑπακούσῃ εἰς μίαν ἀπαίτησιν πού δὲν νομίζει ὅτι τοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ ἐξ αἰτίων νοητῶν, τότε πραγματοποιεῖται ἐντὸς τοῦ ὅρου τῆς φύσεως κατὰ τι τὸ ὁποῖον πάντως δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εὔρη τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν ἐξηγήσιν του εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ὅρον.

Ὅταν ἕνας ἰάπων ἀξιωματικὸς πού διετάχθη ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων του νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατησάντων τμημάτων τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, κάμνει χαρακίρι διότι τοῦ ἐφαίνετο ἀνυπόφορον ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως τὸ ὅτι τμήματα στρατοῦ τοῦ Θείου Αὐτοκράτορος ἦτο δυνατὸν νὰ διαφωνήσουν καὶ νὰ πολεμοῦν ἀναμεταξύ των καὶ μάλιστα ἐθεώρει καὶ τὸν ἑαυτὸν του στιγματιζόμενον ἐξ αὐτοῦ, τότε ἔχομεν ἐνώπιόν μας ἕνα γεγονός πού ὅσον καὶ ἂν τὸ θεωρήσωμεν ὅτι λαμβάνει χώραν εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν, πάλιν δὲν χαρακτηρίζεται ἐπαρκῶς ἀπὸ μόνων τῶν βιολογικῶν ἀπόψεων. Καθόσον οἱ λόγοι τοῦ οἰκειοθελοῦς τούτου θανάτου πηγάζουν ἀπὸ μίαν σφαιρᾶν πού εἶνε τελείως ἀνεπίδεκτος οἰασδῆποτε «φυσικῆς ἐξηγήσεως». Ἀκριβῶς τοῦτο ἐννοοῦμεν ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ νοητοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου

συνεπεία τοῦ ὁποίου εἶνε οὗτος εἰς θέσιν νὰ ἐπέμβῃ τόσον ἀποφασιστικῶς εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς ἰδίας του ζωῆς, ὥστε νὰ δύναται, ὑπὸ ὠρισμένας περιστάσεις, νὰ θέτῃ τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του ταύτην ἐκ λόγων καθαρῶς νοητῶν. Οἱ δὲ λόγοι οὗτοι, δηλαδή τὰ ἐσωτερικὰ ἐλατήρια τῆς πράξεώς του, μόνον ἠθικῶς εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὴν δικαιολογήσουν. Ἐνῶ τοῦναντίον, ὅταν ἓνας ἄνθρωπος πρὸς εὐρίσκειται ἐπὶ πλοίου τὸ ὁποῖον καταποντίζεται, αὐτοκτονεῖ ἀπὸ ἀπελπισίαν καὶ φόβον νὰ γίνῃ θῦμα τῶν στοιχείων, δὲν ἔχομεν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐνώπιόν μας καμμίαν ἠθικὴν κατάστασιν· δὲν πρόκειται ἐδῶ καθόλου περὶ νοητοῦ τινος καθορισμοῦ, ἀλλὰ πράγματι ὅλα λαμβάνουν χώραν «φυσικὰ» καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ἐξηγεῖται ἐπαρκῶς ἐκ τῆς ψυχώσεως τοῦ φόβου πρὸς τὸν αὐτοκτονοῦντα.

Βλέπομεν λοιπὸν πόσον ἰδιότυπον καὶ παράδοξον πρᾶγμα εἶνε τὸ κυρίως ἠθικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τοῦ δέοντος. Ἡ ἠθικὴ κατάστασις παρουσιάζει εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι κατ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκειται οἷον τοποθετημένος μεταξὺ δύο ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτων δυνατοτήτων αἱ ὁποῖαι καὶ αἱ δύο τὸν τραβοῦν, εἰς τρόπον ὥστε ἐὰν πραγματοποιήσῃ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν νὰ τοῦ φαίνεται ὅτι ἱκανοποιεῖται ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐνῶ, τοῦναντίον, ἐὰν ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἄλλην νὰ ἐμφανίζεται ἐν ἴσῳ μέτρῳ ἐνώπιον τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς ἠθικῶς κατακριτέος. Εἰς τὸν πόλεμον ὁ στρατιώτης πρέπει νὰ εἶνε ἀνδρεῖος καὶ ὄχι δειλός, ἔχει τὴν δυνατὴν νὰ εἶνε οἷον ἄποτε ἐκ τῶν δύο. Ἐὰν εἶνε ἀνδρεῖος καὶ πράττει τὸ καθήκον του, τότε ἀναπτύσσει ἠθικὴν δραστηριότητα καὶ ἀκολουθεῖ οὕτω τὸν νοητὸν αὐτοῦ καθορισμόν. Ἐὰν ὅμως φανῇ δειλὸς καὶ ἀποφύγῃ νὰ πράξῃ τὸ καθήκον του τότε διάκειται, ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, παθητικῶς, ὑποκύπτει εἰς τὰς παρορμήσεις τῶν αἰσθησέων του καὶ θυσιάζει τὸν νοητὸν αὐτοῦ καθορισμόν. Καὶ ἂν ἀκόμη αἰτία τῆς ἀνανδρίας του εἶνε ἡ ἴσως εἰς φυσιολογικοῦς λόγους ὀφειλομένη ἀδυναμία τῆς φύσεώς του, πάλιν δὲν μεταβάλλεται ἡ ἀνανδρία του αὐτὴ εἰς κατάστασιν ἔχουσαν ἀξίαν τινὰ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, ἡ δὲ νοητὴ ἀπαίτησις καὶ ὁ νοητὸς καθορισμὸς ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ὡς τοιοῦτοι, ἀποτελοῦν οἷον τὸν γνῶμονα πρὸς τὸν ὁποῖον εἶνε ἀρρήκτως συνδεδεμένη ἡ διαγωγή του ἐφ' ὅσον ἐκδηλοῦται εἰς αὐτὴν ἠθι-

κή τις ἀπόφασιν. Ὁ ἄνθρωπος ἔξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ εἰς τὴν ἠθικὴν κατάστασιν καὶ ὅταν ἀκόμη πράττει τὸ ἀντίθετον ἐκείνου τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν νοητὸν αὐτοῦ καθορισμὸν ὄφειλε νὰ πράξῃ. Τὸ ἀντίθετον τοῦτο δὲν θὰ εἶνε ποτὲ εἰς θέσιν νὰ τὸ δικαιολογήσῃ ἠθικῶς, ἀλλὰ μόνον νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ «σατανικῶς» ὅποτε διὰ τῆς πράξεως αὐτῆς ἀποκλείει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ ταῦτα δὲν ἠμπορεῖ ποτε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἠθικὴν ἀπόφασιν καὶ ὅταν ἀκόμη προσπαθεῖ νὰ ἐκφύγῃ ἀπὸ αὐτήν. Καθόσον εἶνε μὲν δυνατόν νὰ κατορθώσῃ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἄγρουπνον συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπινου αὐτοῦ προορισμοῦ ἢ ὁποῖα πάντοτε περιλαμβάνει ἤδη ἐντὸς ἑαυτῆς τὸν ἠθικὸν καὶ πλήρως ὑπεύθυνον τοιοῦτον, ποτε ὅμως δὲν θὰ ἠμπορέσει νὰ τὴν σβύσῃ ἐντελῶς. Μόνον ὁ τελείως ἠλίθιος ἄνθρωπος θὰ εὐρίσκειται ἔξω πάσης ἠθικῆς καταστάσεως.

Ἔτσι ὅλοι μας, κατὰ ταῦτα, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ τηρήσωμεν τὸν ἰδιότυπον καὶ παράδοξον ἐκεῖνον νόμον. Πῶς ὅμως θὰ πρέπει νὰ καθορίσωμεν λεπτομερέστερον εἷς τοιοῦτον νόμον; Ἡδη ἡ φιλοσοφία τοῦ διαφωτισμοῦ εἶχεν ἀντιληφθῆ τὴν ἰδέαν τοῦ νόμου τούτου ὑπὲρ τὸ δέον τυπικῶς καὶ ὀρθολογιστικῶς. Μετὰ ταύτην ὁ Kant, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ὠρισμένης ἀπόψεως ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκεῖνος πὺ συνέπληρωσε ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπερενίκησε τὴν ἐποχὴν τοῦ διαφωτισμοῦ, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν πλήρη γενικότητα τοῦ νόμου τούτου, ἐξεργάζετο καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ καθορισμοῦ του ὑπὸ τῆς πείρας καὶ διεκλήρουξεν αὐτὸν ὡς a priori μὲ τὸ νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν ὡς τὴν πηγὴν αὐτοῦ τούτου τοῦ Καθαροῦ Λόγου. Ἡ «ἄνωτέρα ἰκανότης τοῦ ἐπιθυμεῖν», πὺ ὑπάρχει ἐντὸς μας εἶνε, καθὼς λέγει ὁ Kant, ἐκεῖνο πὺ μᾶς καθιστᾷ ἰκανοὺς νὰ ἀκούωμεν τὴν φωνὴν τῆς λογικῆς ὅπως αὕτη ἐκδηλοῦται εἰς ἡμᾶς ἀναλλοίωτος καὶ καθαρὰ διὰ μέσου τῶν θολῶν προσμίξεων τῶν ἐμπειρικῶν ὀρέξεων. Ἡ λογικὴ θὰ ἔπρεπε κατὰ ταῦτα μόνη της νὰ καθορίζῃ ἑαυτὴν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ οἵανδήποτε πείραν, διότι μόνον οὕτω θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε ἀπολύτως καὶ κατηγορηματικῶς ἰσχυρὸν τὸ Δέον, ἢ ἀπαίτησις πὺ θέτει αὕτη ἐνώπιόν μας. Ὁ ἠθικὸς νόμος (ὅπως διετύπωσα ἤδη τοῦτο εἰς τὸ σύγγραμμά μου «Formale Gesetzes - Ethik und materielle Wert - Ethik») εἶνε οἶονεὶ ὁ «μαγνήτης» πὺ πρόκειται νὰ

κανονίση τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῶν. Τὸ ὕψος ὅμως τῆς ἀφαιρέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ὁποίαν, τῇ ἀληθείᾳ, εἶνε δύσκολον νὰ ἀρνηθῶμεν «ἠθικὸν μεγαλειον» τὸ ἐξαγορεύομεν θυσιάζοντες εἰς αὐτὸ ἓνα ἐνδότατον βάθος εἰς τὸ ὁποῖον μένει προσκεκολλημένος ὁ πραγματικὸς ἀνθρώπος ποὺ ἐγεννήθη ἐκ γονέων καὶ ἐβλάστησεν ἀπὸ ἓνα περιβάλλον συνδεδεμένον μὲ τὸ αἷμα. Μὲ τὸ νὰ ἀπευθύνεται ὅμως ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ «λογικὸν ὄν» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ ἠθικὸς νόμος τοῦ Kant, καταβιβάζει συγχρόνως τὸν ἀνθρώπον ὡς πλάσμα τῆς φύσεως καὶ θέτει αὐτὸν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνώπιον ἀληθῶς ὑπερανθρώπου ἔργου κατὰ τὴν πληρεστάτην σημασίαν τῆς λέξεως αὐτῆς. Καθότι ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ συμπεριφέρεται πάντοτε ὡς εἴαν νὰ ἦτο «καθαρῶς λογικὸν ὄν», ἐνῶ πράγματι δὲν εἶνε ποτὲ εἰς θέσιν νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐμπειρικῆς αὐτοῦ ἀνθρωπίνης φύσεως μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς κοινωνικὰς περιπλοκάς. Ἄλλως τε ἐλλείπει καὶ ἀπὸ τὸν τυπικὸν τοῦτον νόμον τοῦ Λόγου τὸ πραγματικὸν καὶ ἀληθὲς δημιουργικὸν στοιχεῖον μίας ἠθικῆς πρωτοβουλίας, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἠθικότης εἶνε δυνατὸν νὰ προβάλλῃ ἀπὸ μέσα ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἀνθρώπον, ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ ἐσώτατον αὐτοῦ βάθος καὶ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς καθορίζουσα τὸν γνώμονα τῆς συμπεριφορᾶς του. Ἐάν ἦτο ποτὲ νοητὸν εἰς τὸν τυπικὸν νόμον τῆς μεγίστης γενικότητος νὰ δοθῇ τὸ ἀκριβῶς εἰς αὐτὸν ἀντιστοιχοῦν καὶ ἐξ ἴσου περιεκτικὸν περιεχόμενον, θὰ παρέμενε ἀναμφιβόλως ἀκατανότητον πῶς ἦτο δυνατὸν κατ' ἀρχὴν νὰ γεννηθοῦν διχογνωμίαι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Ὁ Kant ἐξέλεξε τὴν ἀπχγωγικὴν μέθοδον διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ συλλάβῃ τὸν ἠθικὸν νόμον· ἡμεῖς ὅμως σήμερον εἶνε ἀνάγκη νὰ δοκιμάσωμεν τὴν ὁδὸν τῆς ἐπαγωγῆς ἡ ὁποία μόνη ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τῆς τὸ γόνιμον βάθος τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Τὰ πράγματα δὲν ἔχουν καθόλου ὡς εἴαν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων νὰ ὑπῆρχε κανένας αὐστηρῶς καθωρισμένος νόμος τὸν ὁποῖον δὲν ἀπομένει πλέον εἰς ἓνα ἕκαστον παρὰ νὰ «ἐρμηνεύσῃ». Ἡ ἀλήθεια εἶνε μᾶλλον ὅτι ἐκκινουῦντες ἀπὸ τὰ βάθη τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐθνικῆς μας πείρας, τείνομεν πρὸς ἓνα τοιοῦτον νόμον μὲ αἰώνιον κῦρος ποὺ ποτὲ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τὸν φθάσωμεν, ἐνῶ συγχρόνως παρατηροῦμεν ὅτι ὅλων τῶν εἰδῶν οἱ ἀνθρώποι καὶ τὰ ἔθνη δει-

κνύουν ὁμοίας ἢ ἀναλόγους τάσεις κατευθύνσεως καὶ ὅτι τὸ ἠθικὸν φαινόμενον ἐκπηδᾷ τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν σκληρὰν ἐργασίαν τοῦ ἀνθρώπου γένους διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν οὐσιώδη δι' αὐτὸ ὀργάνωσιν. Ὁ Diderot ἓνας ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας διανοουμένους τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ ἔχει βιβλαίως δίκαιον ὅταν παραδέχεται ὅτι ἐκεῖνο ποὺ συνειώνει τοὺς ἀνθρώπους ἀναμεταξύ των δὲν εἶνε μία ἀφηρημένη ἐπιταγὴ τοῦ Λόγου, ἀλλὰ ὅτι τὸν στερεώτερον δεσμὸν ἀποτελοῦν κατ' αὐτόν, ἡ ὁμοιομορφία τῶν κλίσεων, τῶν ὁρμῶν καὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ζωντανὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν παρίσταται τὸ ἠθικὸν φαινόμενον τόσον ἀναποσπαστῶς συνυφασμένον πρὸς τὸ σύνολον τῆς ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς μας ὑπάρξεως, ὥστε πράγματι δὲν ἀπομένει πλέον παρὰ ἓνας γυμνὸς σκελετὸς εἰὰν ἀποπειραθῶμεν νὰ ἀποχωρίσωμεν αὐτὸ ἀπὸ τὰς περιπλοκάς του πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν ζωὴν. Μόνον ἀφοῦ περιληφθῇ ἓνας ἄνθρωπος εἰς μίαν εἰδικῶς καθορισμένην κοινωνίαν, εἰς ἓνα περιβάλλοντα κόσμον τὸν ὁποῖον κατανοεῖ κατὰ βάθος, μόνον τότε εἶνε δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἀντιδράσεις. Ἀπὸ τὴν διαρκῆ σφαῖραν ἐπιρροῆς εἰς τὴν ὁποίαν εἶνε ἐκτεθειμένος ἀπὸ τῆς νεανικῆς του ἡλικίας γεννᾶται δι' αὐτόν ἡ ἠθικὴ του κατάστασις, ἡ ἠθικὴ του συμπεριφορὰ. Αἱ δὲ ἠθικαὶ αὐτοῦ ἀποφάσεις ὠριμάζουσι ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ εἶνε μᾶλλον τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν, μόλις ἀντιληπτῶν, πολὺ περιπλόκων καὶ πολυσυνθέτων ἐπιρροῶν παρὰ τὸ γυμνὸν προῖδον ἑνὸς «καθαροῦ Λόγου». Καὶ ὅμως μέσα εἰς αὐτὸς εἶνε κρυμμένη, οἶονεὶ ὡς ὁ ἠθικὸς αὐτῶν πυρῆν, ἡ θέλησις ἐκεῖνη νὰ διασπάσῃ τὰ ἐμπόδια, νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς ἰδέας καὶ νὰ ἀναββάσῃ τὸ ἐμπειρικῶς ἀτελὲς ὑπεράνω καὶ πέραν ἑαυτοῦ. Καὶ ὁ ἠθικὸς ἐπίσης κόσμος καταλαμβάνεται ἀπὸ μίαν τὰ πάντα ἀνακινουσαν δυναμικὴν, ἔχει καὶ αὐτὸς τὸν πόλον του περὶ τὸν ὁποῖον στρέφεται ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν φθάσῃ θὰ ἔπρεπε νὰ καταπέσῃ ὀλόκληρος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πόλου. Ὅπως ὅμως εἶνε, καὶ ὅπως πρέπει νὰ μᾶς φαίνεται, εὐρίσκεται κατανεμημένος εἰς μίαν πληθύν μορφῶν, καὶ κάθε ἡμέραν βλέπομεν ἐκ νέου πᾶς ὁ «θεμελιώδης ἰόμος τῆς ἠθικότητος», τὸν ὁποῖον μεγάλοι σοφοὶ ἐνόμισαν ὅτι θὰ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ συλλάβουν θεωρητικῶς, εἶνε πράγματι βαθειὰ κρυμμέ-

νος καὶ τυλιγμένος μέσα εἰς εἰδικὰς σκέψεις καὶ διαθέσεις καὶ ἀπόψεις τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ μελέτη τῶν τελευταίων τούτων νὰ παρίσταται ὡς ἔργον πρωτίστης ἐπιστημονικῆς σπουδαιότητος καὶ ἐπικαιρότητος. Ὅσον καὶ ἂν συναντῶνται οἱ λαοὶ καὶ αἱ ἀνθρώπινοι κοινωνίαι καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὴν πείραν μένουں χωρισμένοι. Ὁ μέγας βαθμὸς τῆς διαφοροποιήσεως τῶν καθ' ἕκαστον λαῶν ὡς πρὸς τὴν σύστασιν καὶ τὴν εἰδικὴν θέσιν αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπει πλέον μίαν καθαρῶς θεωρητικὴν ἀπλοποίησιν τῶν σχέσεών των. Τὸ ζήτημα εἶνε μᾶλλον νὰ ἐννοήσωμεν πῶς αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις συνεδέθησαν ἐκάστοτε συνθετικῶς καὶ συνεκεντρώθησαν περίξ διαφορῶν κεντρικῶν σημείων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παραχθοῦν προστριβαὶ καὶ ἀντιζηλίαι αἱ ὁποῖαι πολλάκις ἀπολήγουν εἰς παραδόξους καταστάσεις ὅπου τὸ ἦθος τοῦ ἑνὸς ἀπειλεῖ νὰ ἐξουδετερώσῃ καὶ νὰ παραλύσῃ τὸ τοῦ ἄλλου. Μὲ συνταρακτικὴν εὐκρίνειαν ἀνακαλύπτομεν σήμερον πῶς ἐσχηματίσθησαν διάφορα ἠθικὰ κέντρα μὲ σαφῶς διαγεγραμμένα τὰ ὅρια τῆς ἰδιοτυπίας των, ἐν ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων δημιουργεῖ ἰδιαιτέραν ἀτμόσφαιραν καὶ ὑποχρεοῖ τὸ καθ' ἕκαστον ἄτομον νὰ ἔχῃ ὠρισμένον ἦθος, πρᾶγμα ποὺ καθιστᾷ μὲν ἰσχυρὰν τὴν οὕτω πῶς καθωρισμένην κοινωνίαν, δυσχεραίνει ὅμως πολὺ τὴν πραγματοποίησιν ἐπικοινωνίας μὲ ἄλλας κοινωνίας. Παλαιὰ καὶ νέα κλυδωνίζονται μαζὶ καὶ ἀνακατεύονται. Τὰ πάντα εὐρίσκονται εἰς μίαν κατάστασιν ὀρμητικῆς κινήσεως καὶ τίποτε δὲν φαίνεται δυσκολώτερον ἀπὸ τὸ νὰ συνενώσῃ καὶ νὰ περιλάβῃ κανεὶς καὶ πάλιν τὸν κόσμον εἰς ἓνα οἰκουμενικὸν μεγαλεῖον.

Ὅταν παρατηροῦμεν καὶ ἐξετάζομεν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῆς Δύσεως, θὰ ἦτο κατάφωρος πλάνη νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ σημερινὴ αὕτη ἐποχὴ ὑστερεῖ τῶν προγενεστερῶν ἐποχῶν ἀπὸ ἀπόψεως ἠθικῶν καὶ μεταφυσικῶν δυνάμεων. Τὴν ἐποχὴν μας χαρακτηρίζει ὄχι ἔλλειψις ἀλλὰ πλοῦτος περιεχομένου καὶ ποικιλία τῶν δυνάμεων τούτων. Ἡ Εὐρώπη εὐρίσκεται εἰς μίαν ἐξεχόντως ἠθικο-μεταφυσικὴν κατάστασιν, εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ πολιτικοὶ παράγοντες μόνον ἀπὸ ἐκεῖ εἶνε δυνατὸν νὰ κατανοηθοῦν. Ἡ κατάστασις ὅμως αὕτη παρουσιάζει ὅλα τὰ συμπτώματα μίας κρίσεως. Ἡ παροῦσα κατάστασις τῆς Εὐρώπης εἶνε οἷον αἰτομοειδῆς

κατάστασις. Τὰ πρωταρχικά στοιχεῖα συνεδέθησαν βεβαίως καὶ ἀπετέλεσαν ἄτομα· τὰ ἄτομα ὅμως αὐτὰ ἀνθίστανται μανιωδῶς εἰς τὸ νὰ ἀποτελέσουν ἀνώτερον βαθμὸν ἐνώσεως. Κατὰ ταῦτα τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς καταστάσεώς μας εἶνε ὅτι σημιοῖνται μὲν πανταχοῦ ἰσχυραὶ εἰδικαὶ συνδέσεις χωρὶς καμμίαν ὅμως γενικὴν τοιαύτην. Τὸ κυρίως πρόβλημα διὰ τὴν Εὐρώπην, τόσον ἀπὸ πολιτικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ἠθικο-μεταφυσικῆς ἀπόψεως συνίσταται εἰς τὸ νὰ χαλαρωθῶν βαθμιαίως τὰ ἀτομοειδῆ ταῦτα κοινωνικὰ κατασκευάσματα καὶ νὰ γίνων ἐπανειλημμένως ἀπόπειραι ὅπως διαμορφωθῇ δι' ἀμοιβαίας κατανοήσεως, τελειωτικῶς ἓνα ρεῦμα τὸ ὁποῖον νὰ διασπάσῃ τὴν ἀποκλειστικότητα τῶν διαφόρων στάσεων καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνα ἐλάχιστον ὄριον γενικῆς συνδέσεως. Ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον συνίσταται τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸ νὰ εὐρεθῇ, ἀντὶ μίας γενικῆς, ἀλλὰ πάντως τυπικῆς νομιμότητος τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον μένει κενόν, νὰ εὐρεθῇ λέγομεν ἐν ἐντελῶς διάφορον καὶ δυσχερέστερον εἶδος ὀλικῆς συνδέσεως, τὸ ὁποῖον θὰ σεβασθῇ μὲν τὰς εἰδικωτέρας ἐνότητας μὲ ὅλην τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἐμπειρικῶς ἀναπτυχθέντος ἠθους, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἀνταρχικὴν αὐτῶν ἀποκλειστικότητα πρὸς ὄφελος μίας πλέον ἐνεργοῦ ἀμοιβαίας ἐπικοινωνίας. Εἶνε τῶντι ἀξιοπαρατήρητον πῶς τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ κοσμοθεωρητικὰ προβλήματα βαίνουν ἐδῶ παράλληλως. Τὸ ζήτημα διὰ τὴν Εὐρώπην δὲν πρόκειται νὰ εἶνε κυρίως νὰ ἀνοικοδομήσῃ, ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς ἐνιαίου σχεδίου, ἓνα ἐντελῶς νέον καὶ τελείως καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη συνηροσμένον οἰκοδόμημα. Πρωτίστως δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ συναρμολογήσῃ εἰς ἓνα μωσαϊκὸν τὰ ὑπάρχοντα τεμάχια μὲ τὸν ἐκτάκτως ἰδιότυπον χαρακτῆρα ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, καὶ θὰ πρέπει νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὴν εὐτυχῆ ἐὰν κατορθώσῃ νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ὁπωσοῦν ὑποφερτὴν φυσιογνωμίαν. Τὸ «πλῆθος τῶν ὕψεων» ποὺ παρουσιάζει ἡ Εὐρώπη εἶνε παρὰ πολὺ μέγαλον καὶ ποικίλον ἢ ὥστε νὰ εἶνε δυνατὴ ἡ συγχώνευσις εἰς μίαν μνημειώδη ἐνότητα. Ἡ βαθυτάτη ἀσθένεια τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως ἔχει τὰς ῥίζας εἰς ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἀποτελεῖ τὴν λιμπρότητά του· τουτέστιν εἰς τὸν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν, εἰς τὴν πολυμέρειαν τῆς μεταφυσικῆς ἐρμηνείας καὶ εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς

συστημάτων. Μυστικισμὸς καὶ Μῦθος, φυσικὴ θρησκεία καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως τοιαύτη ἀγωνίζονται ποία θὰ ἔλθῃ πρώτη. Λογοκεντρικὰ καὶ βιοκεντρικὰ φιλοσοφικὰ συστήματα μάχονται μεταξὺ των διὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικράτησιν. Τὴν ἐργασίαν τῶσων αἰώνων τὴν ὁποίαν ἀφιέρωσεν ἡ Εὐρώπη εἰς μίαν ὅλον ἐν βαθυτέραν καὶ περιεκτικωτέραν διαμόρφωσιν ἐνὸς ὑπερεθνικοῦ βασιλείου τοῦ Λόγου ὡς τοῦ συμπυκνωμένου προϊόντος γεικῶς παραδεδεγμένων γνώσεων, τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἀντικαθιστοῦν τώρα ἐνισχυμένα μεταφυσικὰ προσπίθεται ἀφορῶσαι τὴν ἀ-λογικὴν σφαιρὰν ἐπιρροῆς τῆς ζωῆς· ἡ ἀέναος ὁρὴ τοῦ γιγνομένου μὲ τὰς διαρκῶς μεταβαλλομένας δυνατότητας τῆς ἐκφράσεώς του διεκδικεῖ ὑπὲρ αὐτῆς ἰσχυρότερον τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν καθωρισμένην καὶ ἐκ τῶν πρὸς τὴν ζωὴν σχέσεών της ἀποκεχωρισμένην γνῶσιν. Ἡ διὰ τοῦ λογισμοῦ ἐξέτασις ὀπισθοχωρεῖ πρὸς ὄφελος διαισθητικῶν ἐνεργειῶν, ἀντὶ δὲ ὁ νοῦς νὰ διαπιστώσῃ ὅτι τὰ φαινόμενα λαμβάνουν χώραν συμφώνως πρὸς νόμους γίνεται ἤδη ἀπόπειρα νὰ εὐρεθῇ τὸ νόημα τῶν ἐπὶ τῇ βάσει διαισθήσεως ἢ μετὰ—βιώσεως (Nacherleben). Τὰ τελευταῖα λείψανα μίας φιλοσοφίας διαφωτισμοῦ συναντῶνται μὲ ἐντελῶς νέας πηγὰς γνώσεως ποὺ ἔχουν τὴν ἀπαρχὴν των ὄχι εἰς τὴν ἀφαιρετικὴν ἰκανότητα τοῦ νοῦ ἀλλ' εἰς πολὺ βαθύτερα καὶ κεκορυμμένα θεμέλια τῆς ζωῆς, ποὺ τὴν σήμερον ἔγιναν εἰς πολὺ ἰσχυρότερον βαθμὸν αἰσθητά. Συνεπεία τούτου μετακινεῖται τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς κλασικῆς φιλοσοφίας τοῦ νόμου καὶ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως πρὸς μίαν φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀξιῶν. Ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς εἶνε νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ νόημα καὶ ἡ ἀξία ποὺ πληροῦν τὸ συγκεκριμένον ὄν, γέει δὲ μέθοδοι καὶ νέα μέσα ἔχουν εὐρεθῇ διὰ νὰ κατωρθώσουν τοῦτο. Βεβαίως δὲν ὀφείλεται εἰς τυχαίαν σύμπτωσιν τὸ ὅτι καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπίσης ἢ καθαρῶς τυπικὴ ἠθικὴ τοῦ νόμου παραμερίζεται ὅλον ἐν περισσότερον ὑπὸ μίας ἠθικῆς τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀξιῶν ποὺ ἐπιδιώκει νὰ εἶνε πλησιέστερον πρὸς τοὺς παλμοὺς τῶν ζωντανῶν συμβεβηκότων πορ' ὅτι εἶνε τοῦτο δυνατὸν εἰς τὸν καθαρῶς ὀρθολογικὸν καθορισμόν. Παντοῦ ἡ τάσις εἶνε πρὸς συγκεκριμένας οἰκνεί καταστάσεις κορεσμοῦ αἱ ὁποῖαι, ἐξ ἴσου ἀπομακρυσμένα τὸσον ἀπὸ τοὺς ἀπλῶς ὑποκειμενικοὺς καὶ

ἀτομικούς ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἀφηρημένως ὀρθολογιστικούς σκοποὺς καὶ προουρισμούς, ἔχουν ὡς προϋπόθεσιν εἰδικῶς καθωρισμένον κέντρον τῆς ζωῆς πὺν κέκρηται πλοῦτον εἰδικῶν εἰς αὐτὸ καὶ γεμάτων ἀπὸ ἐνέργειαν κατευθυντηρίων γραμμῶν.

Ἐν μέσῳ τῶν φοβερῶν καὶ βιαίων τούτων ἀνατροπῶν πὺν ὑπέστησαν αἱ κοσμοθεαρίαι, ἀνατροπῶν αἱ ὁποῖαι κλονίζουσι αὐτὰ ταῦτα τὰ θεμέλια τῆς καλλιτεργείας καὶ τῆς ἠθικότητος τῆς Δύσεως, τὰ βλέμματα τοῦ κόσμου εἶνε ἐστραμμένα πρὸς τὴν Γερμανίαν ἢ ὁποῖα πράγματι εἶνε προωρισμένη νὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον μέρος εἰς τὰς ἐξελίξεις ταύτας. Ὁ παγκόσμιος πόλεμος ἔρριψε τὰ μεγαλείτερα ἔθνη τῆς Εὐρώπης εἰς μίαν κόλασιν ἣτο δὲ φανερόν ὅτι ὁ παλαιὸς κόσμος δὲν θὰ ἐξήρχετο αὐτῆς ὁποῖος ἦτο ὅταν εἰσῆλθεν. Ὁ καθείς ἦτο εἰς θέσιν νὰ προείλῃ ὅτι μετὰ μίαν τοιαύτην καταστροφὴν θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσέλθῃ ὁ κόσμος εἰς ἓνα «Καθαροτήριον», εἰς ἓνα νέον καὶ δύσκολον στάδιον «Καθαροῦ» εἰάν ἤθελε νὰ σώσῃ, κατ' ἀρχὴν, τὴν ὑπαρξιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς αὐτὴν τὴν ὀδυνηρὰν καὶ δύσκολον διαδικασίαν τοῦ καθαροῦ εὐρισκόμεθα ἀκόμη σήμερον καὶ εἶνε πολὺ φυσικὸν ἐκεῖνοι ἀκριβῶς οἱ λαοὶ πὺν ὑπέφερον περισσότερον ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ πὺν ἔπληξε οὗτος βαρύτερον, νὰ ἀγωνίζονται περισσότερον πρὸς ἐπίτευξιν μίας ὀριστικῆς ἀνανεώσεως ὄλων τῶν ὡς ἀστήρικτων πλέον ἐμφανιζομένων συνθηκῶν. Ὅποιος ὅμως θέλει νὰ βοηθήσῃ διὰ νὰ ἐπέλθῃ μία νέα ἐποχὴ πρέπει ὁ ἴδιος νὰ καταστήσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὄριμον καὶ νὰ ἀλλάξῃ χάριν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ποτὲ ἄλλοτε εἰς τὴν Γερμανίαν δὲν ἐγένετο μὲ τόσην μανίαν ἐργασία ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ γερμανοῦ ἀνθρώπου, καὶ ποιὲ ἄλλοτε δὲν ἦτο τόσον διακαῶς αἰσθητὴ ἢ ἀνάγκη ἐσωτερικῆς ἐνισχύσεως, ὅσον κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμὴν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Γερμανίαν ἀποκαλοῦμεν τὴν σήμερον λαϊκὴν κίνησιν εἶνε ταυτοχρόνως καὶ κίνησις πρὸς μίαν νέαν Εὐρώπην τῆς ὁποῖας αἱ βάσεις εἶνε ἀνάγκη νὰ μεταρρυθμισθοῦν διὰ κοινῆς προσπάθειας ὄλων μας.

Τὶ ὅμως ἔλαβεν χώραν εἰς αὐτὴν τὴν Γερμανίαν τὸ ὁποῖον νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐπιφέρῃ μίαν τοιαύτην μεταστροφὴν καὶ μίαν τοιαύτην σωτηρίαν; Συνέβη τοῦτο: αἱ ἠθικαὶ δυνάμεις αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, πὺν εἶχον διασπασθῆ καὶ συνταραχθῆ συνεκεντρώθησαν

διὰ νὰ ἐπιτελέσουν τὴν ἀνανέωσιν τοῦ γερμανοῦ ἀνθρώπου. Οὐδέποτε ἡ ὁδὸς τῆς γερμανικῆς ἱστορίας διεγράφη τόσον σαφῶς ὡς ὑπὸ τοῦ προορισμοῦ της καθωρισμένη ὅσον κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὅποτε ἡ λαϊκὴ ἰδέα ἀνεπήδα ἐν μέσῳ χάώδους καταστάσεως, ἀπὸ τὰ βάθη τοῦ λαοῦ ὡς μόνον μέσον αὐτο-σωτηρίας, ἐλάμβανεν εἰς διαρκῶς μεγαλειότερον βαθμὸν κατοχὴν τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων καὶ τέλος ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴν μίας γενικῆς ἐξελικτικῆς κινήσεως εἰς ὅλα τὰ πεδία. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς λαϊκο-ἠθικῆς πρωταρχικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ, ἰδέα ποὺ ἀπεργάζεται μίαν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὴν ἐνότητα, ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ μίας νέας ἐποχῆς εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν πρῶτον τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ προετοιμάσωμεν τὸ ἔδαφος δι' ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν περαιτέρω. Αἱ προσπάθειαι μᾶς θὰ ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ ἐρευνήσουν πῶς ἐμφανίζεται ἡ λαϊκὴ αὕτη ἰδέα εἰς τὴν Γερμανίαν, πρὸ παντὸς ὡς πρὸς τὴν νέαν διαμόρφωσιν ἠθικο-παιδαγωγικῶν προβλημάτων καὶ ἐνώπιον ποίων νέων ζητημάτων μᾶς θέτει αὕτη.